

обрядових сценах сватів та в образі діда з „козою”. Це збагачує сцену заручин та розкриває психологічний підтекст і чарівну атмосферу зимового вечора в українському селі.

Важливе місце в опері займають і оркестрові епізоди, які створюють потрібний колорит, емоційну підготовку слухача до сприймання окремих сцен або дій, а також супроводи до вокальних партій, які дотепно передають різні перипетії. А через розкриття запальності, ідейності, народності та мелодійності музичних образів композитор знаходить шляхи до сердець слухачів.

Таким чином, К. Данькевичу вдалося створити оперний еквівалент драми. Нова опера ставилася на сценах багатьох театрів Одеси, Харкова, Львова, Києва, була включена до репертуару Декади української літератури та мистецтва в Москві у 1960 році, а також в 1961 та 1964 роках у відзначення з дня пам'яті Т. Шевченка з нагоди 100-річчя з дня його смерті та 150-річчя з дня народження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлов М. К. Данькевич. Творчі потреби українських композиторів. Видання друге. – К.: Музична Україна, 1974. – 56 с.
2. Архімович Л.Б. Шляхи розвитку української радянської опери. – К.: Музична Україна, 1970. – 376 с.
3. Кирилюк Е.П. Т.Г. Шевченко (Життя і творчість). – К., 1959. – 677 с.
4. Т. Шевченко. Твори в п'яти томах / ред. М.Ф. Вишневський. – К.: Дніпро, 1971. – Т. III – 382 с.

Науковий керівник дослідження

Олійник С.В., викладач кафедри музики з методикою викладання.

Хвостова Ольга

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ЦИКЛУ “В КАЗЕМАТІ” Т. ШЕВЧЕНКА: АСПЕКТ ОБРАЗОТВОРЕННЯ

П'ятого квітня 1847 р. Тараса Шевченка було заарештовано за участь у Кирило-Мефодієвському братстві і за написання революційних творів.

Два місяці поет провів у Петербурзькому казематі III відділу фортеці в очікуванні вироку. Серед похмурих стін каземату Т. Шевченко не тільки не занепав духом, але, як справжній митець, створив художньо-довершені поетичні твори – справжні шедеври громадянської, пейзажної, інтимної лірики.

Цикл “В казематі”, що є своєрідним прологом до всієї “невольничої” лірики Т. Шевченка, складається з 13 віршів. Згодом, готуючи 2 видання “Кобзаря”, автор додав до циклу ще два вірші, написані в Орську.

У віршах циклу відчутний мотив суму і самотності ліричного героя. І це природно у жорстоких умовах ізоляції від суспільства, Батьківщини, друзів, у сірій буденщині каземату. І все ж домінували у творах почуття громадської мужності, нескореності, турботи за долю Батьківщини, оптимістичний погляд у майбуття.

Яскравим виявом любові Т. Шевченка до України під час ув’язнення стала поезія “Садок вишневий...”. Поет підсвідомо й спонтанно малює ідилічний вечір українського села, образ своєї України. Цей образ гріє йому серце в ізольованій камері, він переконує в правильно вибраному життєвому шляху.

Цей п’ятнадцятирядковий вірш – шедевр світової пейзажної лірики. У вірші майже немає узвичаєних художніх засобів, жодного тропа, ніяких барв, а вечір на Україні постає перед нами у всій красі. Про подібні речі Л.М. Толстой говорив, що вони “написані так майстерно, що майстерності не видно зовсім” [15, 168]. Як же все-таки малює автор чудову картину природи, праці і побуту селянської сім’ї? Поєднанням зорових, слухових і дотикових образів. Візьмемо хоча б першу строфу:

Садок вишневий коло хати, – зоровий образ

Хрущі над вишнями гудуть. – слуховий образ

Плугатарі з плугами йдуть, – слуховий і дотиковий образи

Співають ідучи дівчата, – слуховий і зоровий образи

А матері вечерять ждуть – зоровий і дотиковий образи

Ось усі ці образи, як зауважив І. Франко, становлять органічну, гармонійну цілість, і завдяки цьому ми, читаючи, виразно чуємо і зримо уявляємо, бачимо все те, що так просто і так геніально описав автор [17, 123]. І.С. Тургенєв відзначав високий поетичний струмінь твору, його задумливість, м’якість, лагідність і назвав його чудовим [16, 86].

Якщо ж звертати увагу на деталі, так би мовити, міні-образи цієї поезії, то слід сказати, що кожне слово тут несе певну інформацію, має значення. Зокрема, вишня репрезентує українське подвір’я, адже була традиція біля хати садити вишні (вишневий садок). А у народній творчості вишня пов’язується з молододою, незаміжньою дівчиною. Тобто у поезії Т. Шевченка вона репрезентує не просто подвір’я, а українське село.

Гудіння хрущів над вишнями – це, за думкою І. Денисюка, прийом посилення конкретності образу вишневого садка. Хрущі освіжають цей образ, підсилюють його, не дають йому затертися, стати поетичним шаблоном. “Хрущі над вишнями гудуть” – це, можна сказати, найоригінальніша деталь, мікрообраз аналізованої поезії.

Основне ж функціональне призначення образу хрущів – вказати на час, коли відбуваються події. Це травень, коли квітнуть вишні. Хрущ по-російськи зветься “майський жук” [7, 3]. Значення має і саме гудіння хрущів, які заповнюють ним вечірню тишу і створюють легке музичне тло.

Від природи автор переходить до людського життя: поволі йдуть з роботи плугатарі з волами; натомлені дівчата вертаються зі співами; матері чекають усіх з вечерею.

Далі Т. Шевченко фокусує погляд на одній сім’ї. Уся друга строфа на противагу першій насичена іменниками в однині. Зображення сім’ї і природи тут чергуються (“Сім’я вечерея коло хати, / Вечірня зіронька встає;” “...мати хоче научати / ... соловейко не дає”). Сім’я вечерея коло хати – за природою своєю ідилічна сцена. Вставання вечірньої зіроньки надає малюнку додаткової краси й чару. Поза цим вказує і на пізній час.

Третя строфа продовжує ідилічну сімейну сцену: мати присипляє коло хати дітей і сама, стомлена, засинає. Затихло все, проте не затихли “дівчата й соловейко”. Село заснуло, але “вулиця” співає. Паралель дівчат та соловейка знаменна. Соловейко асоціюється зі співучістю, з весною, яка пробуджує любовні почуття, змушує душу відчувати прекрасне. Тому соловейко заважає матері навчати, тому останній акорд у вірші – його...

Програмним твором циклу є вірш “Мені однаково...” – одне з найвеличніших свідчень світової лірики про відданість поета народові. За жанром це – лірична поезія, “прилюдна сповідь поета перед народом”, за висловом Є. Ненадкевича [13, 183]. Його основний мотив – поєднання громадського і особистого в житті людини. Лише той, хто своє життя ставить у залежність від народного, хто особисте спроможний підпорядкувати громадському, міг сказати ті ж слова, що сказав Т. Шевченко: “Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини.”

Що відчував автор під час написання твору, про що думав? Можливо, про те, що майбутнє його таке ж таємниче і темне, як ніч. Що чекає його завтра? Каторга? Смерть? А він так хоче жити для народу, для України. І якщо йому все ж судилася смерть, він хоче, щоб люди згадували його добрим словом.

Але що пише він? Ті слова, які лягають на папір, виражають зовсім інші почуття...

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.

Бо й справді, якщо порівняти інтереси свої і народні, то власна доля, особисте щастя і навіть слава – ніщо.

Можливо, майбутнє принесе з собою мученицьку смерть “в снігу на чужині”, а в нього ж є стільки творчих задумів, стільки мрій влаштувати своє особисте щастя у вишневому краї, а головне – стільки планів поліпшення життя рідного народу! І все це, мабуть, буде поховано разом з ним (“І все з собою заберу”). Поетові здається, що він так мало зробив, порівнюючи з тим, що повинен був зробити, що і “малого сліду” не залишить по собі, що його можуть забути, хоч він присвятив народові своє життя.

З сумом згадує він Україну – “нашу “ і в той час “не свою” землю. Саме їй присвячені всі його помисли і почуття. Тому кульмінацією твору є ніби кров’ю серця покладені рядки:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

У цьому уривку все: і люта ненависть до ворогів (епітети “злії люде... лукаві”), і зворушлива ніжність до “окраденої”, тобто пограбованої царизмом і панами України, і велика тривога за майбутнє рідного народу: щоб хитрі, підступні пани не “приспали” (метафора) його вільнолюбства.

Д. Овсянико-Куликовський писав: “У цьому вірші така сила ліризму, рівному якого важко знайти або навіть не можливо” [7, 89]. Чим же досягається цей ліризм? Умовно вірш поділяється на дві частини: перші вісімнадцять рядків – це перша частина, останні п’ять – друга. Побудовано твір за принципом контрасту, структурною одиницею якого є сполучник “та”.

Слід звернути увагу на оригінальний композиційний прийом: “головне” слово вірша – “однаково”, яке, повторюючись, ніби цементує твір. Воно повторюється п’ять разів, але кожен раз має іншу чуттєву і змістову функцію. Перше “Мені однаково” висловлює ледь стримане хвилювання. Друге “однаковісінько” – байдуже, тут герой уже впорався з цим почуттям. Третє “мені однаково” звучить як висновок над роздумами про підпорядкованість особистої долі народним інтересам. Але вже четвертий рядок “та не однаково мені” – більш рішучий та пристрасний, він несе у собі біль палкого патріота, викликаний жахливою перспективою майбутнього Батьківщини. Останній рядок вірша – “ох, не однаково мені” – стриманий (бо в тюрмі) крик згорьованої душі, її стогін і ридання, що рвуться назовні, але свідомість того, що його може почути ворог і це принизить його, придушє цей стогін, здавлює в собі цей крик. Оце “ох” говорить читачеві, що найбільше тривожило душу поета: доля рідного народу.

Мова вірша проста, мало не прозаїчна, тропів майже немає, але внутрішня дія розвивається так стрімко, синтаксична градація призводить до такого нагнітання думки і почуття, що перед читачем відкривається вся глибина

душевного потрясіння героя-автора і читач не може не відчутти внутрішнього драматизму твору. До того ж цей внутрішній драматизм вірша передано через своєрідну, ніде не повторювану ритмомелодіку. Про це добре сказав Є. Шабліовський: “Евфонічний бік цієї поезії (мелодія на “і” в супроводі звуків на “н” і “ч”), складний інтонаційний узор, самий ритм – схвильований і динамічний, з його нервово-напруженим розподілом наголосів, грою ритмічних прискорень і характерністю цезур – створюють ліричний шедевр. Елементи кольорового і звукового живопису надають пристрасному, стрункому ямбу безмір об’ємності, суворої простоти, потрясаючої щирості. Музикальність... вірша зумовлює і підсилює високу тональність його лірики, виняткову тонкість у передачі різноманітних нюансів душевного переживання; вона органічно входить в художній зміст твору” [18, 369-370].

Вірш “Мені однаково...” слід пов’язати з іншими поезіями циклу, зокрема з VII і X, які доповнюють і розкривають його підтекст:

І батько й мати в домовині...

І жалем серце запеклось,

Що нікому згадати!

*** *** *** ***

Холоне серце, як згадаю,

Що не в Україні поховують,

Що не в Україні буду жить...

Ці уривки переконливо “спростовують” твердження автора, висловлені ним у першій частині вірша “Мені однаково...”, і цим підсилюють його основну думку: як би йому не хотілось особистого щастя, але насамперед – доля народу.

Можна упевнено сказати, що через усю творчість Т. Шевченка проходить образ жінки, яким він бачив його у тогочасному суспільстві, – жінки-страдниці, безправної і беззахисної перед суворими приписами моралі і жорстокою дійсністю.

Сумна доля-недоля жіноча, вочевидь бачена поетом у себе на Україні, глибоко запала йому в душу й змушувала від романтичного опису почуттів переходити до зображення реальних картин морального і фізичного упослідження дівчат-покриток, поневірянь безневинно скривджених сиріт.

Сам без талану, Т. Шевченко особливо тонко відчував усі порухи дівочої і жіночої душі, що живе самотою і прагне щастя – звичайного, людського, а не химерного, вигаданого.

Перебуваючи в казематі, сумуючи за рідним краєм, людьми та мовою, Т. Шевченко і про себе міг сказати словами героїні одного з своїх віршів:

Ой одна я, одна,

Як билиночка в полі...

У вірші “Ой одна я, одна” йдеться про гірку самотність, що посилюється за допомогою порівняння “як билиночка в полі”, і тяжку долю, виражену за допомогою анафори-повторення сполучника, який посилює заперечення:

Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.

“Дівоча самотина” увиразнюється також за допомогою анафори, повторення заперечень:

Ані братика я,
Ні сестрички не знала...

Риторичні запитання посилюють безрадісне почуття жури і безнадії:

Де ж дружина моя,
Де ж ви, добрії люде?

Очевидно, поштовхом до створення вірша, написаного у формі монологу самотньої дівчини, що скаржиться на свою долю, послужило усамітнення поета в казематі. Із почуттями самотньої ліричної героїні Т. Шевченка єднає також і невлаштованість особистого, родинного життя. Останній рядок (“А дружини й не буде!”) звучить, як крик зболеного серця, що втратило надію на сімейний затишок.

Вірш “Ой одна я, одна” – це глибоко лірична сповідь знедоленої дівчини, близька до народної пісні. Із народно-поетичною творчістю цей твір єднає ритмомелодика та художньо-виражальні засоби: порівняння (“Як билиночка в полі”), постійні епітети (“Карії очі”, “добрії люде”), вживання риторичних фігур.

І. Франко писав: “Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так викривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок, в обороні їх прав на повне, чисто людське життя, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що в’яже, деморалізує і тисне жінку. Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високо і так щиро людський ідеал жінки-матері...” [17, 89]

У віршах Т. Шевченка з циклу “В казематі” відтворено образ дбайливої, турботливої, люблячої матері, що піклується про долю власної дитини. Такою постає матір з віршів “Не кидай матері!”, “Ой три шляхи широкії”, “Н. Костомарову”, “Садок вишневий...”, “Рано-вранці новобранці”, “Чого ти ходиш на могилу?”:

“Чого ти ходиш на могилу? –
Насилу мати говорила; -
Чого ти плачеш ідучи,
Чому не спиш ти уночі,
Моя голубко сизокрила?”
“Так, мамо, так”. І знов ходила,
А мати плакала ждучи...

Т. Шевченко боготворив материнську любов як найсильніше і найсвятіше почуття, зворушений схилився перед нею.

Поетизував він і дівочу цноту. В українському філософському мисленні від Х до ХІХ ст. цнота часто використовувалась як синонім до поняття “душа”, маючи значення скарбниці позитивного духу, заснованого на щирості. Цнота у Т. Шевченка означає моральний закон, за яким буде жити українська громада в майбутньому.

Вірш “Чого ти ходиш на могилу?” втілює архетип дівчини-цноти, символ національної чистоти й незайманості духовних джерел, з яких спляча нація мусить відродитися, що підсилюється символікою калини, яка оживає й розквітає [3, 4].

У цій поезії, як і в ряді інших, невмотивовано гине молода дівчина, що за всіма ознаками є найкращим представником “берегині цноти”. Смерть дівчини від дивної утоми – звичайно, авторська химера, спрямована зрушити процес національного опритомнення. Смерть цноти, сокровенної частини нації, не може не пробудити до патріотичного чину. Образ дівчини у творчості Т. Шевченка завжди пов’язаний таємницею національного виживання, вона – жива пам’ятка історичної долі народу. Поет присвячує життя шуканню шляхів збереження героїні-дівчини. Буде збережена жінка – буде збережена й нація.

З десяти років страдницького життя у казематі Т. Шевченко пробув два місяці – термін надто малий, коли йдеться про час як мірило історії, але дуже місткий, якщо говорити про невольничу поезію Т. Шевченка, зокрема про цикл віршів “В казематі”.

П’ятнадцять віршів із творчого доробку Т. Шевченка крізь товщу часу доносять до нас вражаюче глибокі почуття до України і її народу, до Людини. Твори будять у нашого сучасника патріотичні і гуманістичні начала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісов В, Серета Є. Літопис життя і творчості Т. Шевченка. – К., 1976
2. Біличенко Н. З думкою про жінку, матір: [образ жінки у творчості Т. Шевченка] // Дошкільне виховання. – 1989. – № 3 – С. 27.
3. Бовсунівська Т. Художня концепція жінки у творчості Т. Шевченка // Дивослово. – 1999. – № 11 – С. 2-6.
4. Бондаренко Н. Цикл віршів Т. Г. Шевченка “В казематі” (конспект уроку в дев’ятому класі) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 5 – С. 52-54
5. Качуровський І. Поет самоти та безнадії // Українська мова та література в школі. – 1992. – № 3-4 – С. 7-10.
6. Клочек Г. “Мені однаково, чи буду...”: [Перечитуючи Тараса Шевченка] // Дивослово. – 1997. – № 11 – С. 39-42.

7. Новиченко Л. Шевченко і сучасність. – К., 1964.
8. Пастух Т. Чари “Вишневого садка” Т. Шевченка (спроба мікроаналізу) // Дивослово. – 1999. – № 2 – С. 2-3.
9. Руденко О.І. Український національний пейзаж у творчості Т. Г. Шевченка // Вічний як народ. – К.: Либідь, 1998. – С. 81-94.
10. Скуратівський В. “Вічні образи” у Тараса Шевченка // Сучасність. – 2000. – № 3 – С. 104-107.
11. Смолій В.А. Кожне слово його – про Україну: [Т. Шевченко] // Урядовий кур’єр. – 1999. – 17 березня – С. 4-5.
12. Соколова В. Національна ідея в творчості Тараса Шевченка // Слово і час. – 1999. – № 3 – С. 33-35
13. Степанишин Б. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі. – К., 1969.
14. Стеценко Л. Вивчення творчості Т. Г. Шевченка в школі. – К., 1961
15. Толстой Л.Н. в русской критике. Сборник статей. – М., 1978
16. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем в 28-ми т. Письма, т. III. – М.-Л., 1961
17. Франко І. Твори. В 20-ти томах. Т. 17. – К., 1956
18. Хинкулов Л. Т. Шевченко. ЖЗЛ. Серия биографий. – М., 1960
19. Шаблювський Є. Народ і слово Шевченка. – К., 1961

Науковий керівник дослідження

Шевчук М.В., доцент кафедри української літератури.

Ярошук Марина

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ МУЗИЧНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

Нині є відчутною загроза духовної деградації нашого суспільства, особливо молоді. Ми повинні звернути увагу на те, що сучасна дитина живе інформаційно насиченим життям, в умовах комп’ютеризації та модернізації середовища. Як зазначає Олена Оніщенко у статті, присвяченій проблемі естетичного виховання, “технологічна орієнтація породжує небезпеку духовно-естетичного вакууму” [1, 2]. Саме тому основним завданням загальноосвітньої школи є формування духовного світу дитини, зокрема розвиток її естетичних почуттів.

Ще Арістотель звернув увагу на те, що одним з найефективніших засобів естетичного виховання є мистецтво. Естетичні почуття, які виникають під час зустрічі дитини з мистецтвом, посилюють активність психічних пізнавальних